

Снежана Ј. Милојевић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

РЕЛАТИВИЗАЦИЈА ПОЈМОВА ОВДЕ И ТАМО, СВОЈ И ТУЋИ У ДОМЕНТИЈАНОВОМ *ЖИВОТУ СВЕТОГА САВЕ*

Одређен преобладајућим духовним особинама Свети Сава својим повлашћеним местом сматра Свету Гору, тежећи ка јеванђелском центру – вечном граду Јерусалиму и сусрету са просторима којима се кретао Син Божији, Исус Христос. Доментијаново житије акцентује и радост сусрета Светога Саве са бројним владарима и црквеним поглаварима с којима га повезује хришћанска љубав. Његова путовања и сусрети на њима истичу феномен духовног заједништва (заједничког духовног простора), када параметри овде и тамо, свој и туђи у свом уобичајеном значењу постају ирелевантни.

Кључне речи: Свети Сава, овде и тамо, заједнички духовни простор, хришћанска љубав, православље.

Уобличен ауторском особеношћу јеромонаха Доментијана, човека беспрекорног богословског знања и истанчане духовности, *Живот Светога Саве* изграђен је на религиозним трактатима и мистичној атмосфери: „Ни у једног нашег средњовековног животописца нема такве визионарске моћи и мистичног надањућа као у Доментијана“ (Кашанин, 1988: 25).

Ово житије одликује се библијским маниром најављености који је усаглашен са константом изговореном у Исусовој *Беседи на гори*: „Не мислите да сам дошао да укинем Закон или пророке, нисам дошао да укинем него да испуним“ (Мт 5, 17). О средњовековном поетичком топосу предестинације и његовом утицају на темпо приповедања Радојчић каже:

„Стално се описује једна личност истих особина која је од самог почетка формирана, завршена¹. Једна чудна интензивна статика

---

* milojevic.snezana@yahoo.com

¹ У образлагању своје тезе Радојчић наводи и конкретан пример, када се још на 37. страни најављује оно што ће се десити на 151. страни: „Одмах у првим поглављима

само се шири и понавља кроз сва времена и догађаје и стања“ (Радојчић, 1988: 45).

Опис рођења Растка Немањића је *извештење* од Светог Духа и на трагу је чуда описаних у Старом завету, када временске људе Ану и Јоакима, Сару и Аврама Бог благосиља потомством. У случају Немањића сусрећемо се са реконтекстуализацијом у формалном смислу – реч је о родитељима који су већ обдарени наследницима али, по цену одрицања од телесне љубави, они моле за потомком који ће доћи на овај свет с мисијом – да свој народ приведе правој вери:

„Свети Сава у делу израста у лик-функцију. Његова осећања потчињена су космичким и божанским идеалима, а делање се одвија према Божијем промислу и одређеном плану; сви догађаји, чак и они који су презентовани без посебне назнаке да узводе ка вишем циљу, имају такав семантизам и усаглашени су са општим контекстом дела“ (Јухас, 1996: 51).

У одлукама и поступцима богоугодног Немањића нема ни једног исклизнућа, његове одлуке су увек усклађене са Божијом вољом, а таква непогрешивост је мотивисана податком да, за разлику од осталих, он види не само световним, већ и духовним очима:

И прозревши душевним очима бесконачан живот и неисцрпна блага спрењена праведницима који га љубе, и славу земаљску сматрао као ништа, остави земаљско царство (Доментијан, 1988: 57).

Доментијаново житије истиче и инвенцију самог светога Саве кроз чињеницу да су житијна догађања условљена Савиним личним одлукама и његовом слободном вољом². Из тог разлога можемо рећи да је означавајућа одлика житијног јунака слика богочовечанске сарадње: осим Божије инвенције, Свети Сава

сам себе спреми чистом молитвом и духовном љубављу као светилник који гори у Христу. Јер ради чисте вере његове ка Христу живео је у срцу његову сам љубитељ љубави (Доментијан, 1988: 57).

Динамичност овом хагиографском тексту, осим турбулентних историјских догађања, својеврсних искушења опстанку благородне

проричу се особине и догађаји који се заиста испуњавају у последњим поглављима“ (Радојчић, 1988: 45) и сл.

² Дејствовање централне личности житија, усклађено је са новозаветном сарадњом Бога и човека: „Не само да је Савина будућност од рођења очекивана, већ он сам из дубине свога срца и душе тежи остварењу истога“ (Милојевић, 2015а: 68).

династије, представљају непрестана кретања (путовања) Светога Саве. Сва та ходочашћа и дипломатска путовања садрже описе сусрета Светога са тамошњом црквеном и световном влашћу, или је сама идеја измештања из тренутног места боравка предусловљена одређеним богонадахнутим сусретима: Савино бекство у Свету Гору мотивисано је сусретом са неименованим монахом који му је предочио живот светогорске заједнице³.

Доментијанов Сава, називајући себе *заблуделим јагњем Божијим*⁴, усавршавање у вери и упуштање у метафизичке просторе назива *правим путем*, јер он води ка Богу, *истинитом пастиру*. Сви сусрети на том путу су сусрети радости у препознавању: као што је његов сусрет са непознатим *чрнцием* био срдачан и пун љубави, на исти начин је њега дочекала монашка заједница на Светој Гори: *И у Богу са љубављу би примљен од игумана и од све братије* (Доментијан, 1988: 63).

Иако је деловање Светога Саве у Србији значајно, иако у оквиру својих породичних и архиепископских обавеза долази у Србију и борави ту одређено време, место коме се стално враћа јесте његова *духовна домовина*, Света Гора и њени манастири, а његов народ бројни светогорски монаси.

Духовно узрастање Светога Саве исказано је кроз алегоријску слику птице (орла) и јелена:

Небопарни орао летећи из младости по ваздуху, као и јелен прелазећи по високим горама прво рукоположење положи у Светој Гори на црквеном врху и на стенама града, тражећи вишњих и дотичући се нижњих (Доментијан, 1988: 71).

Будући да средњовековни наратив своју парадигматику црпе из оног библијског, чије је тумачење засновано на алегоријској егзегези, консултовали смо текстове из Фисиолога⁵.

---

³ *И јави му Господ неког чрнца који познаје Свету Гору. Смирени младић, примивши овога са великом усрдношћу, испита га о Светој Гори, и све богоумно исприча му животе светих Свете Горе. И много слушавши од њега, заволи Богом послани му савет, и разумед Богом послани му глас од Свете Горе и пресвете Богородице, коју положи као предстатељницу и повереницу живота свога* (Доментијан, 1988: 58).

⁴ Заблуделост је метафора световног живота, док Јагње Божије, симбол самога Исуса Христа, уобличава његову тежњу за сједињењем са свевишњим кроз *прави* монашки пут. „Тако се јагње утврђује као најстарији најзначајнији симбол Христа. Временом тај став постаје најраспрострањенији у литератури“ (Петканова, 2000: 87).

⁵ Оцену да је Фисиолог и теолошко дело дао је извештај број научника који су се уско стручно или у оквиру ширих сагледавања византијске књижевности бавили Фисиологом, као на пример А.Карњејев, А. Александров, Х. Г. Бек, Д. С. Лихачов, С. С. Аверинцев, Д. Богдановић... (Лазич, 1989: 14). Још раније је примећен утицај Фисиолога на

Долазак у духовно средиште – Свету Гору – и Савину спременост на духовно уздизање ка Богу, Доментијан излаже кроз поређење *настањујући се по горама као птица* (Доментијан, 1989: 59), док Савина духовна зрелост, када су му подједнако блиски и *вишињи и нижњи*, као алегоријску парадигму има орла, за кога у Физиологу проналазимо податак да је цар птица. У Физиологу се кроз физичке параметре описује духовна снага орла – и поред небројених недаћа кроз које је прошао, он поново оживљава покренут својим Логосом⁶.

Попут орла из поменутог преводног текста старе српске књижевности, и Сава Немањић с лакоћом подноси све невоље монашког живота, истрајан је у свом духовном подвигу. Проналазећи снагу у својој снажној вери, попут јелена који у симболичком смислу јесте непрекидни борац против зла (змије), духовно је непрестано млад у непрестаној жудњи за сједињењем са Богом⁷.

Јелен, према општем мишљењу, симболизује душу која тражи Господа, а ова симболика укоренења је у псаламском изразу (Томин, 1996: 43). Доментијан истиче сотирилошки елемент овог симбола контекстуализованог монашким животом Светога Саве у Хиландару, где се Свети *на извору напијао воде* (истините вере) која није била само његова радост већ и спасење, што је у Физиологу исказано на следећи начин:

„И ма где се змија нађе, усходи за врат јелену и придави га; тада он поједе змију и јури ка изворима воденим. И ако за три часа не пије воде, умире; ако ли се напије остаје жив. О томе пророк рече – као што ожедни јелен на изворима водним тако душа моја тежи теби Боже⁸“ (Физиолог 1989: 45).

поједина оригинална хагиографска дела српске књижевности: *Живот Стефана Немање*, Стефана Првовенчаног, Доментијанов *Живот св. Саве и св. Симеона*, Теодосијев *Живот св. Саве*, *Животи краљева и архиепископа српских* Данила II и друга (Лазивић, 1989: 25).

⁶ „И ти умни човече, када много сагрешиш узлети у висину смерне мудрости и баци се низ камен који је твоја вера, и разби свој нос принос греху, уми себе у ђерусијевом блату, то јест, сузама огреј себе на сунцу, односно у цркву стави своју одећу изнад греха. И опет ћеш се подмладити, како говори пророк – обновиће се као орлу младост твоја“ (Физиолог, 1989: 48).

⁷ „Као што кошута тражи потоке, тако душа моја тражи тебе, Боже! Жедна је душа моја Бога, Бога живог, када ћу доћи и показати се лицу Божјему?“ (Пс 41, 1–2).

⁸ У оквиру одреднице Јелен, Физиолог наводи верску поуку: „И ти, дакле, умни човече, што три свода имаш у души који су: крштење непропадљиво, дар и достојанство рукоположења и покајање, притекни прво источнику воденом, што је и у сржи написаног и пророчким тумачењима, пи воду што је свети дар покајања. Причешћујући

Таквом подвижнику су сви путеви отворени, па тако право да обнови манстир Хиландар, запустео од *безбожних гусара* Свети Сава добија од византијског цара који му с љубављу говори: *Све што требаш од царства ми, ништа ти није забрањено* (Доментијан, 1989: 88). С тим се усаглашава и светогорски монашки круг, мотивисан љубављу према Светом; са истим успехом бива прихваћена жеља за обнављањем манастира и код грчког цара Алексија.

Свети Сава поново одлази у Константинопољ ради добијања аутокефалности српске цркве коју је, уз сагласност Теодора Ласкара, благословио васељенски патријарх. Од патријарха је Свети Сава изашао са *великом божанственом чашићу [...] а цар га прими љубазно* (Доментијан, 1989: 137).

Са бескрајном радошћу и поштовањем дочекују га и у Србији: *Од свију земаља отачаства његова течаху веселим ногама на благослов преосвећенога и испуњени духовном радошћу враћаху се својој кући* (Доментијан, 1989: 184). Духовним узрастањем српског народа, на чему Свети Сава прилежно ради, и изградњом манастира, Србија из категорије тамо, где долази призван братском љубављу или потребама пресупонираним својим пореклом, трансформише се у овде.

Такво осећање појачано је новим светитељима⁹ – Светим Симеоном, чије се чудотворне мошти чувају у Студеници и Светим Стефаном који почива у Жичи. Сусрет са својим народом који је приближио правој вери подразумевао је и размену духовне наклоности: *И целовавши сва духовна рођења и благословивши све, и са њима прими весеље духовно и телесно* (Доментијан, 1988: 183).

Посебно место у Доментијановом житију заузимају ходочашћа Светога Саве. Сусрет са Јерусалимом описан је као катарзично духовно искуство: *Гледајући самога љубитеља свога као да је ту [...] сузном молитвом опхрван нашавши самога траженога, и постигавши гоњенога и насладивши се жељенога [...] и љубављу уподобљавајући се његовој жељи, како би света страдања изобразио у дубинама срца свога и пред*

се са покајањем и обнављајући себе покајањем, не умртвљуј се у греху (Фисиолог 1989: 45).

⁹ „Свако житије служи стварању или ширењу култа одређеног лица, а овај култ је жива успомена на чињеницу једног моралног преображаја, једне успеле реализације Христових заповести и јеванђелских идеала. Житије је стога нужна допуна и продужење Библије. Светац је доказ да се може хришћански живети и умрети, и уједно илустрација каквим духовним снагама и добрима располаже човек који је себе потпуно подвргао закону Христове вере“ (Богдановић 1991: 72).

очи положивши их и на њих погледајући како би та страдања била узор њему на његовом животном путу (Доментијан, 1988: 171).

Ова спиритуална комуникација између актуелног простора у коме се налази, и метафизичког (невидљивог) коме се тежи, и у литерарној (литургијској) и у ликовној (фрескосликарској) форми средњег века исказана је кроз тежњу писаца и зографа ка приказивању невидљивог:

„У временима св. Саве, Првовенчаног, Доментијана и Теодосија у српској уметности и књижевности већ је била присутна идеја о великом упоређењу: телесна чула виде телесне облике, духовна чула виде духовне слике. Обична чула имају своје узвишеније духовне пандане, њих Доментијан стално спомиње, нарочито богомисаоне очи. Доментијан прецизно описује цели поступак боговиђења [...] Јасно се одвајају чула и ум: 'доње ствари из видљивог света' и 'истинита слика' првообразне лепоте Сина који седи на престолу с Оцем, 'коју не можеш угледати ничим другим, него својим духом'“ (Радојчић 1982б, : 217).

Опис ходочашћа Светога Саве богат је наводима из Светог писма у оквиру којих он није посматрач, већ на један метафизички начин учествује у јеванђелским лепим вестима. Тако је Свети Сава у Витлејему сродан мудрацима са истока¹⁰, на Сиону је духовни потомак апостола и њихов *саопитник*; саосећа са болом људског дела личности Исуса Христа у цркви Светог крста; идентификује се са Христовим путем на Маслинској гори и у Витанији где је васкрсао упокојеног Лазара; крсти се на Јордану. Ношен монашким нагоном пустињаштва, тежећи емулацији Христовог живота који је *пустиње начинио градовима*, посећује манастир свог истоименог претходника, Саве Освећенога. Клања се просторима детињства Исусовог – Назарету, попут апостола је сведок је преображења Исуса Христа на гори Тавор.

Пратећи ток овоземаљског живота Исуса Христа – од места рођења до места преображења, *оједносуитивши* се са Сином Божијим, Свети Сава заокружује своје духовно путовање. Горе наведени ходочаснички низ више је пута прекидан описом повратка у Јерусалим, с чим паралелно Доментијан говори и о служењу литургије Светога Саве са духовно блиским јерусалимским патријархом Атанасијем. Њихову блискост Доментијан објашњава на следећи начин:

¹⁰ Доментијан овде упоређује Саву с мудрацима, дајући предност Савином походну јер су мудраци били вођени звездом, а он је, у својој љубави и преданости Христу, био вођен самим Богом (Доментијан, 1988: 172).

Стекоше многу свету љубав међу собом, и много пута служашу заједно свету литургију код животворећег гроба, сличним светим одјејањем, оба имајући истиниту божанску љубав и анђелску вољу, истинити служитељи небеске дворане (Доментијан, 1988: 173).

Један од долазака Светога Саве у Јерусалим садржи и материјално означање Светог града као свог места (када од оног тамо – чему се тежи, постаје овде и сада) кроз изградњу цркве Јована Богослова на Сиону. Ритмичко понављање враћања централном месту хришћанске космогоније, чак и када говори о посети места која су сасвим близу Цркве светог гроба¹¹ у основи је сотиролошког карактера – остварујући блискост са овоземаљским Јерусалимом, приближава се оном небеском: *И ради тога наследи земаљски Јерусалим, желећи настанити се са Господом у вишињем Јерусалиму, и са њиме живети у бесконачне векове* (Доментијан, 1988: 202).

Ирелевантност географске раздаљине, културе и нације истиче и Доментијанов опис реакције људи у Јерусалиму на Савин следећи долазак који је реплика Исусовог уласка у Јерусалим (види Мт 21: 1-10; Јн 12: 12-18): *Безмало стече се сав град чувши за долазак Преосвећенога. А патријарх га узе од цркве Господње и са њим прими духовно и телесно весеље* (Доментијан, 1988: 202). Оваква реакција у светом граду мотивисана је препознавањем Христовог пута у Светом Сави:

Јер овај свети – рекоше – не поживе себи на земљи ни овај један дан, но цео живот свој овога света посла ка небесима, који и нађе ходећи још жив у телу, а уз то се још из матерње утробе јави обливен благодаћу Божјом, и јави се љубазан небеском цару и силама небесним и постаде достојан саврсник апостолима и мученицима, носећи на себи зраку ових небесних, и служећи Господу дан и ноћ, не извијањем речи, но у простоти срца (Доментијан, 1988: 203–204).

Повратак Јерусалиму (друго Савино путовање у Јерусалим) је *повратак кући*, центру хришћанске (Савине) космогоније, месту у коме сада има и овоземаљско место боравка (манастир на Сиону). На тај начин Свети Сава, *уподобљавајући се самом Исусу Христу*, конституише се као грађанин света, који подједнако осећа љубав људи и Бога и у Србији, и на

---

¹¹ Рецимо пунктовима на Маслинској гори, Гециманији или чак манастиру Светог крста (који је данас у оквиру цркве Светог гроба).

Светој Гори, и у Светој земљи¹²: „Где сам ја ту ће бити и мој слуга“ (Јн 12, 26).

Алегоријска слика у овом сегменту житија није слика тежње, већ остварења богочовечанске сарадње, а Доментијан Светога Саву не упоређује са жедним јеленом или орлом који се узнео у висине, већ са Светим Илијом који се из овоземаљског живота узнео у небо – прешао из живота у живот – из овоземаљског пропадљивог у онај вечни. На тај начин најављујући Савин скори одлазак с овога света као прелазак из једне форме живота у другу, Доментијан пресупонира његову светост.

Савино друго путовање у Свету земљу, носи ореол Светог Тројства и ритуално је повезано са бројем три. Манир *утројавања* кључних елемената житијног текста, није стран Доментијану, како запажа Светозар Радојчић:

„Тројицу првих Немањића, Немању, Првовенчаног и светог Саву, Доментијан упоређује са тријадом свете Тројице и сасвим одређено упушта се у паралелу да је Сава 'прво рођен светим Духом', што опет наводи на даље закључивање да су Немања и Стефан 'уподобљени Оцу и Сину три подобјећи се непрестано Тројици'“ (Радојчић, 1988: 44)¹³.

По хагиографској *фактографји* друго Савино путовање у Свету земљу, Доментијан назива трећим, а разлог оваквом рачунању јесте полазиште хагиографа – чињеница да је реч о ходочашћу контекстуализованом Савиним унутрашњим животом усмереном ка вишим сферама Христовог учења. Зато Доментијан ово путовање назива трећим – трећим путовањем које води Светога пут духовности и одвајања од свега овоземаљског. Прво такво путовање је оно одређујуће – одлазак на Свету Гору где почиње његов монашки живот и *уподобљавање* анђелима.

¹² „Плач због снажног осећаја Божијег присуства и његове величине, описан је кроз Савину посету Светој земљи и обилажењу места везаних за живот и смрт Исуса Христа, са фокусом на сусрету са гробом у коме је сахрањен и из кога се узнео Син Божији, када саборност у космогонији средњовековног човека узима глобалне размере – када се човек у близини божанских знакова осећа као део једне велике светске (васељенске) породице повезане превасходно вером у Бога“ (Милојевић, 2015^б: 308).

¹³ „Свако навођење симбола вере врло је прецизно и засновано на канону, па је тако увек јасно наглашено новозаветно Свето тројство (Отац, Син и свети Дух) кроз речи *трипостатно, трисвето* или *трисветло* и разјашњење: *Једнога, дакле, Бога и једно његово просто и бестелесно јестаство и суштаство исповедамо, а разликом лица различно јестаствена знаменујемо, клањајући се Тројици у јединству и јединству у Тројици јединосушној и јединомоћној* (Милојевић, 2015^а: 75).

Свети Сава се током другог ходочашћа Светом земљом, после благородног сусрета са Александријским патријархом (када је Сава њега даривао *западним*, а он Саву оним *источним свештеним даровима*), три пута враћа Јерусалиму. Овај сегмент описа путовања сакралним просторима хришћанства на Истоку не садржи детаље, већ генерализацију Савине потребе да обиђе што више монаха пустињака у том делу света: *А овај, такође, подобећи се светима, прође све истоке и западе, југ и север* (Доментијан, 1988: 206).

Посебну важност Доментијан придаје опису сусрета са пунктом на Синају на коме се Бог обратио Мојсију, где *гледаше умним и срдачним и душевним очима онога који седи на престолу херувимском, чекајући од њега богате милости* (Доментијан 1988: 209). Овај катарзични сусрет са светим местом који покреће све Савине духовне снаге даје својеврсну одредницу начина конструисања заједничког простора заснованог на сродности обједињеној љубављу људи према Богу и љубављу Бога према људима:

И испунивши се духовном радошћу и обогативши се благошћу Божјом, истинито знајући свога Господа да је свуда и да испуњује све ризнице добрим, и да се без закашњења налази близу свију који га призивају с истином (Доментијан, 1988: 209).

Срцем и умом доживевши хришћанску есхатологију из Свете земље и светог града Јерусалима одлази радостан, *усмотревши да доби савршење своје прозбе коју је просио у Господа излазећи из своје земље* (Доментијан 1988: 218). Доментијан о снази духовне радости, духовног препознавања и духовног јединства говори и паралелно помињући Јерусалим и Свету Гору и монахе у њима као оне који препознају Божији знак на Сави Немањићу¹⁴.

Осим узвишених сусрета које подразумевају и литургијско заједништво – сусрета са духовним лицима – свештеницима, монасима и црквеним поглаварима, у радости се среће са византијским царем и царицом, грчким краљем и сл. Њихова љубав у Христу имплицира ону коју осећају једни према другима: „Љубав према Богу темељи се на љубави према ближњем“ (Брјанчанинов, интернет).

Повезани заједничким простором Византије – источног хришћанства, обдарени метафизичком чежњом ка сједињењу са Логосом,

---

¹⁴ Монаси – древни старци обдарени и световним и духовним чулима су у Светом Сави видели зачуђујуће снажно *богоразумије, називаху га земљским анђелом и небесним човеком, у последња времена по Божијој вољи рођена од земаљских људи, коме се после светих не нађе нико потпуно раван* (Доментијан, 1988: 203).

монаси и владари, два краја на линији овоземаљског живота – онај духовни и онај световни – саосећају једни с другима, окренути истим циљевима и испуњени истом врстом љубави. Радојчић, објашњавајући овај феномен на примеру сродности Светог Саве српског и Светог Саве Освећеног, потенцира јеванђелску константу: „Доментијан подвлачи сличност обојице светих и при томе понавља омиљену мисао о сличности лика човековог са ликом божанским“ (Радојчић, 1982а: 195).

Иако објашњава, ова констатација не рационализује однос сродности међу људима просторно или временски удаљеним, јер, као што смо већ навели, основна особина византијске уметности је *видљивост невидљивог*: једино је особама посебне врсте осетљивости пружена могућност да је виде и приме на прави начин. Ту врсту осетљивости која није само пресупозиција стварања, остваривања блискости са Свевишњим и са онима с којима су повезани истим духовним простором, предуслов је и разумевања медијевистичке културе, чији су земаљски артефакти – писани, сликани или изграђени, тек материјализација светог, о чему Радојчић говори:

„У мојој младости много се спомињала руска Душа као израз неке духовности која је страна Западу. Данас та 'руска Душа' нема свој географски центар, она лебди у атмосфери дијаспоре руске мисли, а њени западни коментатори све више падају у неспоразуме с њом“ (Радојчић, 1982б: 197).

Уколико би *руска Душа* била симбол те духовности којом су сви поменути сусрети на хришћанском истоку осмишљени као пријатељски и пуни радости и потребе да се оном другом помогне, удовољи и с њим дели љубав у Христу, одреднице овде и тамо, свој и туђи релативизује и чини дисфункционалним. Такву атмосферу у свом житију Доментијан постиже, између осталог, и изједначавањем статуса Свете Горе – на западу и Јерусалима на истоку, јер је реч о духовним центрима којима се учење Христово умножава¹⁵.

Преостаје нам преиспитивање сусрета Светога са безбожним разбојницима или владарима чија духовност пребива у потпуно другачијим метафизичким (или тек физичким) просторима. Свети Сава на својим путовањима, током дипломатских активности у прилици је да се

¹⁵ *Земаљски анђеол и небесни житељ, имао је пуна уста речи Очевих и Синољевих, све је веселио Духом светим; богогласна труба позлаћена светим Духом, од Бога подигнута на истоку, унапред јављаше духовно обновљење западнима и све побуђујући ка истинитом покајању, и свима дајући двоструко утешење, душевно и телесно, веселећи свачија срца, и сладећи све душе духовном сладошћу, својим светим доласком опет напутни сву Свету гору весељем по првом обичају* (Доментијан, 1988: 138).

сусретне са источњачким султанима, са владарима западнохришћанског опредељења. Ови додори различитих култура су такође лепа и срдачна, а Доментијан их описује као тријумф праве вере и то кроз предусловљеност која истовремено апострофира и љубав Божију и страх од Бога.

Опис Савиних најранијих монашких дана садржи сусрете са разбојницима, који надахнути његовом појавом, како Доментијан образлаже – разбојници на њему *виде неко чудно знамење* (Доментијан, 1988: 68), доживљавају преображај и одричу се свога нечасног живота. Таква врста препреке – искушења на *исправном путу* – среће се у више наврата током житијног текста; нпр. гусари ишчекују Светога Саву на његовом другом путу у Јерусалим¹⁶. Међутим, сваки следећи пут победа праведника над злом, постигнута уз помоћ Божију усрдном молитвом, бива очекивана, а методологија духовне борбе која подразумева и преобраћање зла у добро, не само победу над злом, садржана је у већ у Доментијановој експликацији прве помене овог феномена:

Због великих трудова својих прими дар од Бога, јер много пута разбојници који ходи по мору долажаху на покајање [...] јер слуге господње садрже се светим духом, где год били, али су свезани везама духовне љубави, надом и вером и љубављу што је истинита и животворећа тројица, којим светом љубављу душевним рукама дотичу један другог (Доментијан, 1988: 68).

Током дипломатског сусрета са угарским краљем, угарски краљ није само одустао од напада на Србију него је и прихватио православље. Преобраћање прозападног владара десило се уз помоћ чуда манифестованог кроз симболику господарења над временским приликама¹⁷. Међутим чудо Божије као доказ Божијег постојања Доментијан не наводи као кључни повод преобраћања угарског краља, већ каже:

Тако и овај ученик Владике свога силом и страшним чудима и богогласним речима, удицом речи Божје и медословенским језиком и љубазним везама апостолске љубави улови овога краља, и савеза

---

¹⁶ Молитвом се спасио: *Ослепивши њихове очи, проведе његову лађу у пристаниште града. Велику вику сатворише међу собом, жалошћу јадикуюћи, ваистину не добише велике ризнице. Овај дијалог се завршава гусаревом молбом за благослов од Светога и вратише се натраг посрамљени и безделни* (Дометнијан, 1988: 198).

¹⁷ У сред летње жеге: *И послушливи Бог послуша слугу свога, који га истином призива, и превеликим градом отвори небеске уставе великим круицима, какви раније не беху виђени од небеске висине, и покри место где беше стан Преосвећенога, а не по свој тој земљи* (Доментијан, 1988: 160).

га као хитар крманош од оних који се валима колебају и приведе га истинитом пристаништу (Доментијан, 1988: 165).

Снагом *апостолске љубави и медословесним* начином говорења срушио је баријеру колебљивости угарског владара и привео га правој вери. Овај део житија садржи *Слово о љубави*¹⁸, а Бојовић истиче три битна елемента која у њему исказују манифестацију Божије љубави: рођење Христово, као знак љубави Свевишњег према свету¹⁹; смрт Христову ради спасења људи, као врхунац Божије љубави²⁰; све што је створено, створено је љубављу Логоса²¹ (Бојовић, 2009: 87).

„Ово Доментијаново Слово је засновано, пре свега, на новозаветној теологији љубави [...] У изванредној симбиози псаламске и новозаветне теологије, Доментијан ствара слику савршене љубави у којој се кроз семантику *сладошти* изједначавају Љубав и Реч [...] У Христовом смислу љубити значи оваплотити се у љубљеног, оједносштити се с љубљеним“ (Бојовић, 2009: 93–95).

Као другачије одредили смо и сусрете са источњачким владарима на којима не долази до тако суштинског утицаја као у случају угарског краља, али и султани – како хагиографски наратив истиче – дочекују Светога с великим почастима. Такав је сусрет с вавилонским султаном, а овога пута као резонатор односа између двоје људи из владарске лозе није апострофирана љубав, већ страх Божији (страх од Бога). Сусрет Саве Немањића са вавилонским краљем Доментијан описује на следећи начин:

А он, као безаконик, а уз то и поганин, када у речима његових ученика чу да је дошао Преосвећени, одмах га обузе велики страх и бојазан и ужасан трепет уђе му у духовни самисао. И тако би обузет страхом (Доментијан, 1988: 207).

¹⁸ „Оно је изречено након Савине опширне беседе о Богу. То је, у ствари, прво слово љубави у нашој књижевности, присутно као поджанр у Доментијановом *Житију Светога Саве*“ (Бојовић, 2009: 86).

¹⁹ *Као што се у нама јави исконска и света љубав Божја, ради тога Бог очисти све зло у нашим наравима, исправи живот и заволе овај свет, и ради тога посла Сина свога вазљубљенога, хотећи њиме цео свет уверити к себи и спасти све који га с вером љубе* (Доментијан, 1988: 163).

²⁰ *И толику љубав јави свима да није поштедео ни свога јединочнога сина, но му рече да умре за све нас, да они који су умрли оживе његовом смрћу и опет са њиме васкрсну, и да још у телу сазнају Бога, и да разумеју његову љубав* (Доментијан, 1988: 163).

²¹ *Јер све што је на земљи и на небесима, све је створено љубављу Божјом и њоме све живи* (Доментијан, 1988: 163).

Укрштање страха Божијег, који и паганима од *Бога јеврејског* долази²², и љубави Божије према богоугодном Сави Немањићу *који је поштовао Бога више од свога живота* имплицира истоветну реакцију владара – гостопримство и спремност на пружање сваке врсте помоћи. Исту реакцију Доментијан приписује и египатском владару: *И овај такође чувши за долазак Преосвећенога, такође обративши се страхом Божјим, и с радошћу прими га* (Доментијан, 1988: 207).

Као што Радојчић за разумевање средњовековних трагова културе, вођен карактеристикама ове епохе утемељене у хришћанство, подразумева својеврсну форму лепе душе – духовна, премудра чула, тако Доментијан – теолог љубави предусловљава човекову љубав према Богу и његову личну тежњу за усиновљењем²³, да би она била заиста и остварена: „Иштите и даће вам се; тражите, и наћи ћете; куцајте и отвориће вам се. Јер сваки који иште прима; и који тражи, налази; и који куца, отвориће му се“ (Мт 7, 7–8).

Обједињени истоветном тежњом ка Свевешњем и вечним животом, верујући, окренути источном хришћанству, представљају један целовити и заокружен духовни простор утемељен на новозаветној поруци – љубимо једни друге, јер „Бог је љубав и који пребива у љубави, у Богу пребива и Бог у њему“ (Јн 1: 4, 16). Тако да свет и оно што би се могло одредити као *тамо* по својој географској удаљености, постаје заједнички духовни простор, а свој (дакле не туђ, далек, стран) свако ко је надахнут Духом Светим²⁴, окренут личном усавршавању у Богу.

Овај процес не подразумева коначност, већ бесконачни низ преображаја лошег у добро, молитвом постом и близином харизматичних носиоца Божије светлости у чијем се присуству, као у присуству Светога

---

²² *Ради тога и Господ заповеда не само верним слугама да служе онима који га љубе, но и неверним и поганим заповеда да са страхом стоје пред оним који чине његову вољу* (Доментијан, 1988: 207).

²³ Молитву за усиновљењем у случају сусрета са гусарима и разбојницима преузима Свети Сава који својом харизмом и снагом Духа Светог преокреће зло у добро. На Светој Гори, случај разбојника који је дошао у Лавру светог Атанасија *и видевши преосвећенога поклони му се. А свети га радосно прими и целова га љубазно и задахну га Духом Божјим, и узевши га уведе га у цркву Свете Богородице, и молитву савори за њега као онеме који је спреман милошћу који увек чека на наше преобраћење [...]* Чедо, *од овога часа хоћу да будеш мој син, а да се оставиш злого пута који упроштићује душу* (Доментијан, 1988: 139)

²⁴ „А ово је заповест његова, да верујемо у име Сина његова Исуса Христа, и да љубимо једни друге као што нам је дао заповест. И онај који држи заповести његове у Њему пребива, и Он у њему. И по томе знамо да Он пребива у нама, по духу кога нам је дао“ (Јн 1: 3, 23–24).

Саве, дешавају промене равне чуду. У успостављању оваквог квалитета духовне заједнице, срце је значајно место идеалног сусретања емоција и мисли, као што Исус Христос каже у *Беседи на Гори*: „Блажени су чисти срцем, јер ће ти Бога угледати“ (Мт 5, 8).

Бојовић говори о теологији срца код Доментијана полазећи од чињенице „да из срца исходи љубав, а срцем или од срца људи воле Бога или ближњег (види: 2 Сол, 3, 5). Оно је основни орган преко кога се изражава љубав према Богу“ (Бојовић, 2009: 101); у срцу одабраних, као што је био монах Сава, живи сам *љубитељ љубави* (Исус Христос)²⁵.

Будући да је преминувши у Трнову тамо и сахрањен, пренос моштију Светога Саве у Србију Доментијан мотивише налогом Божијим *на срце благоверноме краљу Владиславу [...] да пренесе Преосвећенога у своје отачаство* (Доментијан, 1988: 224). Интервенција светога Духа *разгорела је дух српског краља и ранила га светолепном љубављу*.

Пренос моштију у Србију и њихово похрањивње у Милешеву условљено је још једном Божијом интервенцијом – сновиђењем бугарског цара, који се тек уз ту врсту утицаја невољко одриче онога *чије тело не виде трулежи* (Доментијан, 1988: 227). Виђење бугарског цара Асена које утиче на његову одлуку није продукт љубави, већ страха од Бога²⁶, а све у једном циљу да Сава: *иде ка великом чудотворцу и чедољупцу, часном оцу Симеону, новом мироточцу [...] да заједно оба топла помоћника заступају своје отачаство* (Доментијан, 1988: 231).

Свети Сава се и у смрти враћа просторима свога биолошког порекла – које усваја као своје кроз манастире и одуховљење свога народа – а харизма светости чије се чудотворство, поред осталих својих манифестација²⁷, с највише усхићења пројављује кроз чудо исцељења, не нестаје из Трнова Савиним повратком у Србију. Чуда не чине само његове Светим Духом осенечене мошти, већ и само место на коме су почивале у Трнову. Снага његове светости истовремено остаје и тамо, где *туђи људи, Бугари, доживљавају прелазак из зла у добро, из болести у здравље: Болни само земним прахом помазани бивши, добивши здравље, враћаху се својој кући славећи Бога и угодника његова преосвећенога кир Саву* (Доментијан, 1988: 229).

На основу тога закључујемо да Доментијаново житије, када говори о човеку несазнатљивим и тешко разумљивим метафизичким

²⁵ Детаљније о томе, види Бојовић, 200: 101–105.

²⁶ Цар је био трепетан због страшног виђења, и рано призвавши свога зета краља Владислава, и мада бољари и грађани његови нису волели, заповеди му да узме Преосвећенога (Доментијан, 1988: 226).

²⁷ Види Бојовић 2014: 639–648.

дешавањима, јасним и очекиваним само онемо ко се на извору вере напојио као *јелен*, обновио постом, молитвом и покајањем као *орао*, инсистира на духовном, а не територијалном јединству и непрестаној тежњи ка усавршавању.

Својим монашким подвигом и богоугодним радњама са циљем небеске природе – усиновљења од стране Бога, Свети Сава је и по уснућу наставио комуникацију са својом децом по духу, као што је чинио и његов отац Свети Симеон. А о просторима простирања чудеса које је чинио Свети Сава, као и сродности са Оним са којим се оједносуштио, Доментијан каже: *Превелика чудеса, рече, овога Светога чињена од њега по целом свету, да су у прве дане преславно би била прописана првим светим оцима* (Доментијан, 1988: 230).

На основу свега наведеног јасно је да одреднице овде и тамо као и претпоставке о свом човеку и туђину нису адекватне заједничком духовном простору који повезује пунктове као што су Жича, Студеница, Јерусалим, Константинопољ, Света Гора, Трново, Александрија итд, када о заједништву можемо говорити у васељенским категоријама. Иако и страх Божији такође предусловљава радостан сусрет и спремност на сарадњу, љубав Божија, осим разних чудеса: исцељења, господарења временским приликама, мироточења, непропадљивости тела од Бога одабраног и сл. доноси и чудо усхићености сусрета с далеким и до тада непознатим бићем где се харизматични моменат препознавања дешава органом срца и богомисаоним очима.

Литература

- Богдановић, 1991: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Бојовић, 2009: Д. Бојовић, Доментијанова теологија љубави, *Трпеза премудрости*, Београд: Рашка школа; Ниш: Центар за црквене студије.
- Бојовић, 2014: Д. Бојовић, Поетика чуда, Нови Сад: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 639–648.
- Доментијан, 1988: Доментијан, Живот Светога Саве, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона* (приредила Радмила Маринковић). Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 51–233.
- Јухас 1996: Љ. Јухас Георгиевска, Библијске паралеле у функцији грађења јунака у Доментијановом *Животу Светога Саве*, у *Српска књижевност и Свето писмо*, Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане, 51–60.

- Кашанин 1988: М. Кашанин, Јеромонах Доментијан, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 9–38.
- Лазић, 1989: М. Лазић, Физиолог у византијској и српској средњовековној књижевности, *Физиолог, Средњовековни медицински списи*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 9–28.
- Милојевић, 2015а: С. Милојевић, Јеванђеље у Доментијановом *Животу Светога Саве*, у: *Зборник радова Филозофског факултета*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 63–90.
- Милојевић, 2015б: С. Милојевић, Описи плача у српској житијној књижевности, у *Годишњак Матице српске у Републици српској*. Бања Лука: Друштво чланова Матице српске у Републици српској, 295–310.
- Петканова, 2000: Д. Петканова, *Средновековна литературна симболика*, Софија: Време.
- Радојчић, 1982а: С. Радојчић, Белешка уз један цитат из Сопоћана, у *Одабрани чланци и студије*, Београд: Југославија, 195–198.
- Радојчић, 1982б: С. Радојчић, О чулима и чулности у старој српској књижевности с краја XII и из XIII века 211-222, у *Одабрани чланци и студије*, Београд: Југославија, 195–198.
- Радојчић, 1988: С. Радојчић, Лик Светога Саве у Доментијановом *Животу* и подвизима архиепископа све српске и поморске земље преподанога оца и богоносног наставника Саве, *Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 39–50.
- Брјанчанинов, Свети Игњатије, *О љубави према Богу*, доступно на: <http://borbazaveru.info/content/view/495/31/>. Преузето 7. августа 2016.
- Томин 1996, С. Томин, Мотив ујелењења душе код Теодосија Хиландарца, у *Српска књижевност и Свето писмо*, Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане, 41–50.
- Физиолог 1989: *Физиолог, Средњовековни медицински списи* (приредили Милорад Лазић и Љубомир Котарчић), Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Снежана Ј. Милојевић

РЕЛЯТИВИЗАЦИЈА ПОНЈАТИЈ ТАМ И ЗДЕСЬ, СВОЈ И ЧУЖОЈ В ЖИТИЈ СВ.САВВЫ, НАПИСАННОЈ ДОМЕНТИАНОМ

(Резюме)

Определимый доминирующими духовными качествами, Св.Савва чувствует Св.Гору с точки зрения своей привилегированной позиции, стремясь к центральному простору Евангелия-вечному городу Иерусалиму и встрече с теми самыми тропами, по которым ходил Иисус.Христос. Жизнеописание Св.Саввы

ставит ударение на радость встречи Св.Саввы с многочисленными правителями тех времен. Несмотря на то, что Св.Савва является избранным Богом сыном народа, который свой народ приблизил к настоящей православной вере; Бог хотел, чтобы Св.Савва был похоронен в стране своего народа, его путешествия и встречи говорят об общем духовном просторе, где параметры здесь и там, свой и чужой в своем обыкновенном значении становятся irrelevantными.

Ключевые слова: Святой Савва, здесь и там, общее духовное пространство, христианская любовь, православие.